

sig: Milošević katasztrófába kormányozta az országot, és a normalizálódás csak a rezsim bukásától remélhető. Ekkor már a politikai ellenzék is felszólalt a vezetés háborús politikája ellen, anélkül, hogy a lakossági tiltakozások érthető nyelvét használta volna. Nehezen is találtak egymásra a közvéleménnyel. Az egyetlen nagyobb ellenzéki párt – a Drašković-féle SPO – a maga kétes múltjával bánhatta megkésett igazodását. Néhány kisebb ellenzéki párt platformközösségeként a Saveza za promena-nak (Szövetség a változásért) sikerült – a fővárosba összpontosítva – forradalmasítania a közhangulatot. A sebesen gyorsuló folyamat – a Demokratikus Ellenzék koalíciójának szervezett fellépésével – a soron következő elnökválasztáson (2000) végre Milošević bukásához vezetett. A forradalmi pillanat előkészítésében elévülhetetlen érdemeket szerzett a meghökkenés változatos eszközeit felvonultató kampányaival az eredetileg betiltott Otpor (Ellenállás) ifjúsági mozgalom.

*

A 2000. októberi események ellenzéki sikerében ott rejlik az 1996/97-tel kezdődő mozgolódások sok korábbi törekvése. A társadalmi-politikai válság elhatalmasodásához, ami az ellenállást létre hívta, mindenekelőtt a Belgrád koszovói háborúja járult hozzá. A társadalmi tudat változását a NATO-bombázás alapvetően nem befolyásolta, ugyanakkor véget vetett a belháborúnak, és semmiképp sem késleltette Milošević bukását. Ám ne feledkezzünk el az ellenzék – legalább a belgrádi értelmiségi opposíció – a külföld részéről megnyilvánuló erkölcsi és főként anyagi támogatásáról sem. 1996/97-ben ez még hiányzott. A nemzetközi közösség a koszovói offenzíva kezdetéig mindvégig Milošević-tyel törekedett megegyezésre. Azt követően a politikai ellenzék támogatása azonban a nyugati politika prioritásává vált. 1999 őszétől az ellenzék választási győzelméig az eszmei támogatás mellett összesen mintegy 41 millió USD, továbbá jelentős technikai segítség erősítette a küzdelem pozícióit.

Komáromi Sándor

SZEMLE

Nemzeti és nemzetiségi irodalomak

Vágyakozni a Másik után: a meghasonlott lengyel önkép regényben és filmen

Ostrowska, Elzbieta, Desiring the Other: The Ambivalent Polish Self in Novel and film = Slavic Review, 2011 ősz, 70. évfolyam, 3. szám, 503-524. p.

Ostrowska tanulmányát Lengyelország területi hadviselése és a meghasonlott lengyel én-tudat kapcsolatának elemzésével kezdi. Választását azzal magyarázza, hogy az ország többszöri megszállásának alakulása a történelem során, illetve az idegen területek elfoglalása a lengyelek által, híven tükrözik a kettősséget, amely a lengyel nemzeti öntudatban is felfedezhető: a beékelődést Kelet és Nyugat közé. Gondolatmentesen kifejtéséhez Henryk Sienkiewicz Trilógiáját (*Trylogia*, 1884-1888) hívja segítségül, ami, véleménye szerint, a tizenkilencedik századi lengyel irodalmi kánon részeként valóság-hű képet ad a lengyelség-tudat geopolitikai és kulturális meghasonlottságáról, valamint a hódításhoz és területvédelemhez fűződő ellentmondásos viszonyáról.

A fölöstás idején íródott három regény – emeli ki Ostrowska – nosztalgikus megemlékezés Lengyelország múltbeli hatalmáról, terjeszkedési törekvéseiről. Maga Sienkiewicz is úgy nyilatkozott, hogy „jelkesítő szándékkal” írta trilógiáját. Ostrowska szerint az író ennek érdekében idealizált lengyelség-képet fest, csupa idealizált lengyel főszereplővel – nőekkel és férfakkal egyaránt – benépesítve regényeit, és a történelmi romantika irodalmi eszköztárára támaszkodva megalkotja az egységes lengyel nemzetet szimbolizáló, tökéletes férfi-nő páros modelljét. Sienkiewicz az idealizált heteroszexuális lengyel párt a Trilógia két kötetében is (Tűzzel-vassal – *Ogniem i mieczem*, 1884; A kislovag – *Pan Wolodyowski*, 1888) más nemzetiségű, sőt, amit még fontosabbnak vél Ostrowska, *keletről* származó ellenféllel állítja szembe (Bohun, az ukrán kozák, illetve Azja, a tatár személyében). Ezáltal a lengyel-nem lengyel ellentét a nyugat-kelet ellentétévé női ki magát. A Másik, az idegen, illetve a Kelet tehát kulcsszerepet játszik a lengyel identitás megfogalmazásában.

A regények keletkezésének korára jellemző történelmi és politikai körülményekkel összhangban, a lengyel identitás a Trilógia mindkét fent említett részében kirekesztő, védekező. A Trilógia ebből a szempontból

történő, alapos elemzése után Ostrowska arra a megállapításra jut, hogy a szövegekben tett határozott erőfeszítések a lengyel nemzeti identitás megszilárdítására, illetve az ország Európa geopolitikai szerkezetébe való beillesztésére, részben sikertelenek maradtak, mégpedig a szövegekben kimondatlanul ott lappangó női vágy miatt. A narratívát átjáró asszonyi vágy, a tanulmány írója szerint, mintegy „lyukat üt” a nemzeti történelmi elbeszélés szövetébe, aláássa a lengyel férfiasság hegemónikus értelmezését.

A második világháború után megszületett Sienkiewicz Trilógiájának a filmes feldolgozása is. Két rész még a kommunizmus időszaka alatt készült el, a harmadik a kommunizmus bukása után. Jaltát követően Európa politikai berendezkedése gyakorlatilag a szovjet totalitárius hatalom hódító törekvéseinek a megvalósulását tükrözte. Ostrowska meglátása szerint, az új politikai viszonyok között Sienkiewicz nosztalgikus megemlékezése Lengyelország egykori hódítói ambícióiról egyféle kompenzációként szolgált a lengyel nemzet számára, még a Trilógiát „anakronisztikusságáért” és „beszűkült látóteréért” ért támadások ellenére is. Nemzeti érzelmeket megmozgatva, a három regény beteljesítette az író által nekik szánt „lelkésítő” küldetést. Jerzy Hoffman rendező számára a Trilógia filmes adaptációja egy élet feladatává, nemzeti küldetéssé vált, ami harmincévnyi munka árán valósult végül meg. Érdekesség, hogy a háború utáni politikai helyzet miatt a három regény fordított sorrendben kerülhetett csak filmvászonra.

Összegzésében Ostrowska Norman Daviesszel ért egyet, aki Lengyelország története (*Heart of Europe*) című könyvében úgy fogalmaz, hogy Lengyelország földrajzilag mindig is a Kelethez tartozott, minden más értelemben azonban a Nyugathoz kötik szoros szálak. Ostrowska szerint azáltal, hogy helyet adnak az orientalizmusról történő értekezésnek, és bizonyos távolságból vizsgálják a Keletet, mind Sienkiewicz regényei, mind Hoffman filmjei a Nyugathoz törekszenek kapcsolni a lengyel identitást. A Sienkiewicz fejében megszületett lengyel népi-nemzeti elképzelés a tatárokkal és kozákokkal benépesített Keletről a lengyel-ség ellenpontját hivatott képviselni. Egy egységes lengyel identitás megszilárdításához szükség volt a Másikra, az ellentétre. Ostrowska elemzésének fontos eleme, hogy a Nyugatot a férfi hatalmával, a Keletet a nő behódolásával hozza párhuzamba. Elemzése végén arra a végkövetkeztetésre jut, hogy hiába igyekeznek Sienkiewicz regényei és Hoffman adaptációi kialakítani és megszilárdítani egy általános patriarchális politikai és nemzeti narratívát, a női tekintet, és az ahhoz kapcsolódó asszonyi vágy rendre felforgatja a rendszert, élesen megkérdőjelezve és elbizonytalanítva a patriarchális nemzeti diskurzus érvényességét.

Dézi Tímea

A török társadalom és irodalma kettős vonzásban: iszlám és globalizáció

Geiger, Thomas – Şenocak, Zafer: Zwischen Anatolischem Islam und Globalisierungsmaschine. Ein Gespräch zur politischen und literarischen Entwicklung in der Türkei. = Sprache im technischen Zeitalter. 2011. 199. no. 315-326. p.

A Kölnben megjelenő irodalomtudományi-kritikai folyóirat munkatársa Zafer Şenocak (sz. 1961) Németországban élő török migráns íróval készített interjút. A kora ifjúságától Németországban élő, szülőhazája és a nyugat világában egyenértékűen jártas író –elgondolkodtató kontraszthasonlatokat bevetve – távlatos összegzést ad a változó török identitás Európa-konform vonásairól, melyekkel a csatlakozást előkészítő folyamat egyes zökkenőitől függetlenül ma már egyre erősebben a kontinenshez húz. Ez az identitáskép természetesen ezernyi részletével mutatkozik meg az irodalomban

Törökország újabb, kiterjedt gazdasági és társadalmi fellendülése az 1980-as években már betagozódott a globalizációs folyamatokba. A technológia rohamos fejlődése során végbement az ország nagyléptékű urbanizálódása: a 60-as években a népesség 60-65%-át adó falu lakossági aránya – persze, erőteljes demográfiai robbanás mellett – mára 10-15%-ra csökkent, Isztambul vagy Ankara város-óriásokká, a középvárosok nagyvárosokká nőttek. A sikerorientált, szorgos új városi tömeg testesíti meg az addig hiányzó burzsoáziát, amely például az európai nyugaton még a 19. században jelent meg. Az eltérés az új török burzsoázia erős kispolgári jellegében mutatkozik meg, kulturális fogyasztó szokásait illetően persze „globális”, 21. századi jegyekkel. A váltás a civil társadalmiság dominanciája irányába mutató, fokozatos politikai átrendeződéssel járt. A török politika katonai „gyámolítása”, ami a hadsereg többszöri hatalomátvételében megnyilvánult (utoljára 1980-ban), ezzel idejétmülttá vált; igaz: a frontális európai szembenállás feloldódása óta a katonák súlya maga is a NATO délkeleti „bástyájának” szerepével egyenes arányban csökkent.

A török katonai kaszt egyébként is a Kemal-i reform- és haladásszellem öreként avatkozott be a gyakori anarchiába fülő politikai folyamatokba, mint ahogy maga a Kemal-i rendszer is egyfajta „nevelési diktatúra” volt, és az oszmán birodalmi múltját levető ország világi modernizációjának útját követte. Ezen az úton járt azzal is, ahogy az állam szigorú laicizálását véghez vitte. Mindezzel azonban még eléggé távol volt a pártpluralizmus minimumát követelő politikai demokráciától, melynek kibontakoztatásához utóbb, a háború után, egy-egy lépéssel, paradox módon, olykor éppen a hadsereg beavatkozása vitte közelebb a társadalmat. Kétségkívül rendőrállami mód-